

Zaman Gazetesi

24 Haziran 2014

Herkül Millas

Evet, akıl tutulması; ama akılı tutulan kim? On yıllardır bu bölgenin büyük güçler tarafından (temelde İngiltere ve Fransa) kendi çıkarları doğrultusunda ve yapay bir biçimde biçimlendiği Türkiye'de hep söylenmedi mi?

Bu devletlerin sınırları "yapay" idiyse istikrarlı olmayacaklarının beklenmesi gerekmez miydi? Akıl tutulması işte bu noktada: çıkması çok muhtemel karışıklığa şaşanları görüyoruz.

Sykes-Picot Antlaşmasıyla 1916’da başlayan süreçte Osmanlı Devleti’nden ayrılan (koparılan) topraklarda kurulan sözde ulus devletler hiç doğal değildi. O halkların Osmanlı yönetiminde kalması da doğal değildi. Bütün bu “çözümler” zora dayanıyordu. Aynı yıllarda “ulusların otonom gelişmelerini” savunan görüşleri duyuyoruz – yani 1918’de Wilson ilkelerini. Bu gelişmeler etnik gruplarda beklentilere neden olmuştu. Aslında durum o yıllarda daha da karışıktı: Ortadoğu halkları arasında millet kavramı henüz yeterince belirgin değildi; yerellik ve aşiret örgütlenmeleri egemendi. Böyle bir temel üzerinde kurulan bu devletlerin istikrarsız olması kadar normal ne olabilir?

Bugünkü kanlı çatışmalar kaçınılmaz değildi, ama sürpriz de değil. Toplum mühendisliği bazen harikalar yaratır. Bu harikalar arasında başarılı ulus devletler de olmuştur. Ama bu mühendislik bazen tutmaz. Başarının veya başarısızlığın dinamikleri çok karmaşık: akıllı veya akılsız yönetim, travmalı veya uyumlu geçmiş, dış güçlerin farklı etkileri, hatta tesadüfler halklara bir şans verebilir veya tersine, etrafı ateşe verebilir. Ortadoğu’da perşembenin gelişi az çok belliydi. Dış müdahaleler, başarısız yönetim, dini bağnazlık, aşırı istekler ve uzlaşma kültürünün eksikliği bugünü tezgâhladı.

Akıl tutulmasını tanımlayalım: Gerçek olanı anlamamak veya kabul etmemek, edememek. Buna, “çevre ile uyum sağlayamamak” diyenler de var. Hatta bütün canlılar için geçerli olan “adaptasyon” yeteneğini (veya yeteneksizliğini) de aynı kategori sayanlar var. Çevreye uymanın temel ilkesi değişimdir. Ama akıllı tutulan, kendini değiştirmeyi sağlayamıyor; kimi zaman kimliğini geçmişe zimmetlediğinden, veya sonuçlarını öngöremediği bir gelecekte çekindiğinden veya inancını reddetmeye utandığından, vb.

Mezhep ve din savaşları da maalesef “normaldir”. İnsanların inandıkları dine uygun yaşamadıklarını ve bahanelere sığınarak barışı değil savaşı seçtiklerini hep gördük. Özellikle tek tanrılı dinlerin tarihi sanki bir savaşlar tarihi. Tarihçi Eric Hobsbawm’nun ilk okuduğumda beni şaşırtan tespiti ise şöyle: “Farklı bir din ve mezhep grubuna karşı verilmemiş bağımsızlık başkaldırısı yoktur.” Aklıma istisnalar geliyor ama bu kural genel olarak doğru galiba. Yani milli hareketlerin aynı anda dini bir boyutu da var. Milliliğin egemen olduğu günümüzde, daha önce Avrupa’da görmüş olduğumuz din savaşlarının benzerlerini, Ortadoğu’da da belli bir gecikme ile izliyoruz gibiyiz.

Ama bu iki gerçeği –milli sınırların yapay olduğunu ve inanç savaşlarının “normal” olduğunu- kabul edememe akıl tutulmasının iki temel nedenidir. Bu durumda çözüm önermek de kolay olmuyor. Bugün yaşananlara şaşmamızın bir nedeni yanlış inançların kurbanı olmamız. Bu

inançlara mitos da diyebiliriz; ulusal, etnik, ideolojik, inanç mitosları. Mitoslar insanlara güven, kıvanç, umut, mutluluk verebilir. Ama yanıltabilir de. Mitosun milli olanı kendi gücümüzü abartmamıza, ideolojik olanı gerçekliğin çarpıtılmasına, inançla ilgili olanı farklı olanı göremememize neden olabilir. Ve bazı hamlelerimiz yanlış olur, bazı beklentilerimiz hayal kırıklığına neden olur.

Çözümü hep bu açılardan bakarak “projeler” hayal ettik. Ülke ve millet olarak etrafı yönlendirmek, yönetmek (milliyetçilik); geçmişteki bir devlet yapısını diriltmek (Osmanlıcılık); dini bir birlikten güç oluşturmak (İslamcılık); masa başında yeni bir ulusal kimlik oluşturmak (sosyal mühendislik)... Oysa dünya değişmiş, yeni dinamikler gündemde, yeni aktörler yeni roller üstlenmiş.

Bu yeni çevrede akıntıya karşı kürek çekmek yerine, akıntının içinde su yutmadan, sağa sola savrulup kayalara toslamadan tarihî sürüklemenin içinde başımızı suyun üstünde tutmak gerekir. Bu akıntı metaforunun çok soyut olduğunun farkındayım! Daha somut adımlardan söz etmeye çalışacağım. Ne yapılacağını söylemek kolay olmasa da nelerin yapılmamasını sıralamak daha kolay. En başta yukarıda sözünü ettiğim “projeler” zararlıdır. Ayrıca, devlet sınırlarının değişmesi istenen bir şey değildir ama sınırlar kutsal da değildir. Birbirini sevmeyen, hatta karşı tarafa kin besleyen insanları bir arada tutmanın bir anlamı yok. Bu konuda “devlet” mantığıyla değil, halkların mantığıyla düşünmek gerek. İnsanlar farklı inanç grupları olarak kendi sınırları içinde yaşayabilmeli. Zorla “kardeşlik” olmuyor.

Yukarıdaki ilkelerin uygulanmasının farklı yöntemleri var. Eskiden hemen bağımsız devletler kurmak gelirdi akla. Bugün federasyon, konfederasyon, özerk bölgeler öngören anayasal uygulamalar da gündemde. Hatta farklı olana geniş haklar tanıyan yasal uygulamalar da. Önemli etken zamanlamadır. Suriye ve Irak gibi ülkelerde çatışmalar “anayasal düzenlemelerle” çözülebilecek gibi görünmüyor. Muhtemelen yeni devlet sınırları ve göçler (etnik arındırmalar) yaşanacak. Zamanlama önemli derken bunu kastettim; belli bir noktadan sonra uzlaşmak kolay olmuyor.

Akıl tutulması işte böyle bir şey: Dev aynaları, fobiler, tatlı hayaller, canlandırılmak istenen hayaletler, deve kuşu siyaseti, gözleri kör eden ihtiras, gözleri kamaştıran efsaneler, mitoslar... Akıl tutulması yalnız “ötekinde” olmaz, akılı olan her insanda olabilir. “Bende olmaz” demek de tam bir akıl tutulmasıdır.